

PŘEDŠKOLNÍ VĚK

Od 3 do 6-7 let; konec této fáze je určen zejména sociálně, začátkem školní docházky; charakteristický stabilizací vlastní polohy ve světě, období iniciativy, potvrzování si své role ve světě, první spolupráce.

Poznávací procesy:

sice už chápou stálost objektu, ale nechápou trvalost podstaty a její nezávislost na změně vnější podoby (ostříhané ovečky už nejsou ty původní ovečky), nerozumí souvislostem a vztahům mezi jednotlivými formami existence – ke konci už rozvíjí pojem zachování podstaty objektu, tato schopnost se rozvíjí postupně (nejprve je schopno pochopit stálost podstaty po změně jedné vlastnosti a více ne), nemá vytvořen pojem stálosti množiny předmětů; období **názorného intuitivního myšlení**, přejímají pravidla, některá jsou schopny vyvodit ze situací, ale většinou trvají na jejich rigidním dodržování

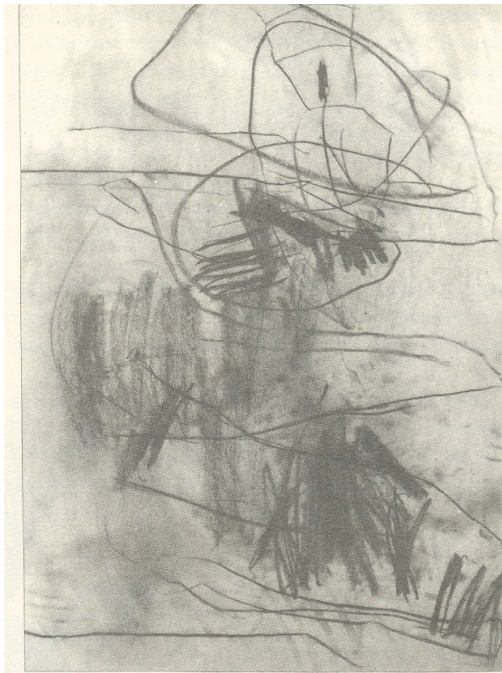
- **Vnímání světa a výběr informací:** informace, které by jim překážely, ignorují; váže se na statické znaky spíše než na dynamickou složku, výběr informací zatím neobsahuje systematickou aktivní exploraci
 - **Centrace:** ulpívání na jednom obvykle perцепčně nápadném znaku, redukuje ostatní informace, nedovedou vzít v úvahu víc jak jeden aspekt situace
 - **Egocentrismus:** ulpívání na subjektivním názoru a opomíjení jiných odlišných úhlů pohledu (rukama si zakrývají oči, když nechtějí, aby je někdo viděl, „můj bratr bratra nemá“), je významnější pohled subjektu než kvalita objektu
 - **Fenomenismus:** svět je takový, jaký se zdá; hlavní je, jak se situace jeví, neakceptuje to, co s jeho představou nesouhlasí (nepřijme, že velryba není ryba)
 - **Prezentismus:** přetrvávající vázanost na přítomnost, souvisí s fenomenismem, dodává subjektivní jistotu (je to doopravdy tak, protože to vidí)
- **Zpracování informací:**
 - **Magičnost:** tendence pomáhat si při interpretaci dění fantazií, nečiní velký rozdíl mezi skutečností a produktem fantazie
 - **Animismus:** (antropomorfismus), přičítání lidských vlastností neživým objektům, usnadňuje mu pochopení světa; sice už dokážou živé od neživého rozlišit, ale snadno tyto rozdíly přehlíží
 - **Arteficialismus:** způsob výkladu okolního světa; předpokládá, že všechno někdo udělal (nějaký člověk zřejmě, na nebe dal hvězdy; prší, protože jsme doma)
 - **Absolutismus:** každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost, relativita názorů dospělých je nepochopitelná
 - **Konfabulace:** interpretují situaci tak, aby jim byla srozumitelná a přijatelná, zapojují fantazii a dochází ke konfabulacím
 - **Klasifikace a třídění:** má problémy, pokud je více třídících kategorií, nadřazené a podřazené vztahy, mají tendenci libovolně měnit kritérium klasifikace, rozvíjí se třídění podle kategorií (čtyřleté ještě dá červenou papriku k červeným jablkům, 6leté už k zelenině), starší děti už třídí podle složitějších kategorií: **funkční vlastnosti** (vlak i auto vozí věci), **příčinné souvislosti**, **stupně vyjádření** (velký nebo malý pes)
- **Uvažování:**
 - K tvoření pojmů často používají **analogie**, bohužel často také chybně, protikladné analogie jsou pro ně snazší
 - **Induktivní a deduktivní:** nedokážou mezi nimi rozlišovat, mají potřebu si vše empiricky potvrdit

- **Kauzální:** často kladou otázku proč, mají tendenci hledat příčiny; nemusí to být logické, ale subjektivně uspokojující; pokud naleznou souvislost tam, kde ve skutečnosti není, nazývá se to **transdukce**
- **Řešení problémů:** orientaci v běžných problémech napomáhají standardní scénáře, problém jim činí potlačení informací, které nejsou pro řešení problému klíčové; jejich navrhovaná řešení jsou často nerealistická, často se jedná o aplikaci naučeného řešení, rozvíjí se schopnost plánovat; když neví, jdou hledat pomoc u druhých (maminky)
- **Chápání prostoru:** má egocentrickou perspektivu, přeceňují velikost blízkých objektů a podceňují tu vzdálených, rozliší nahoře a dole, ale vpravo a vlevo ještě ne
- **Chápání času:** zvládnou pojmy dříve a později, rozliší delší a kratší dobu, měří čas prostřednictvím určitých událostí, přetrvává prezentismus (vázanost na aktuální dění), při členění času ještě zvládnou dny v týdnu, ale složitější už ne, čas pro ně není důležitý, nemají důvod spěchat
- **Chápání počtu:** jako jedna z možných klasifikačních kategorií; posuzují ho především vizuálně (percepčním odhadem), sice umí napočítat, ale pochopení významu čísel je pro ně velmi obtížné; chápou, co je málo, hodně, když něco ubereme nebo přidáme; důležité je pochopení numerické rovnosti, v chápání počtu jsou patrné možnosti zóny dalšího vývoje, číslo může sloužit jako vlastnost objektu

Kresba:

neverbální symbolická řeč; zobrazuje realitu tak, jak ji dítě chápe, vývoj:

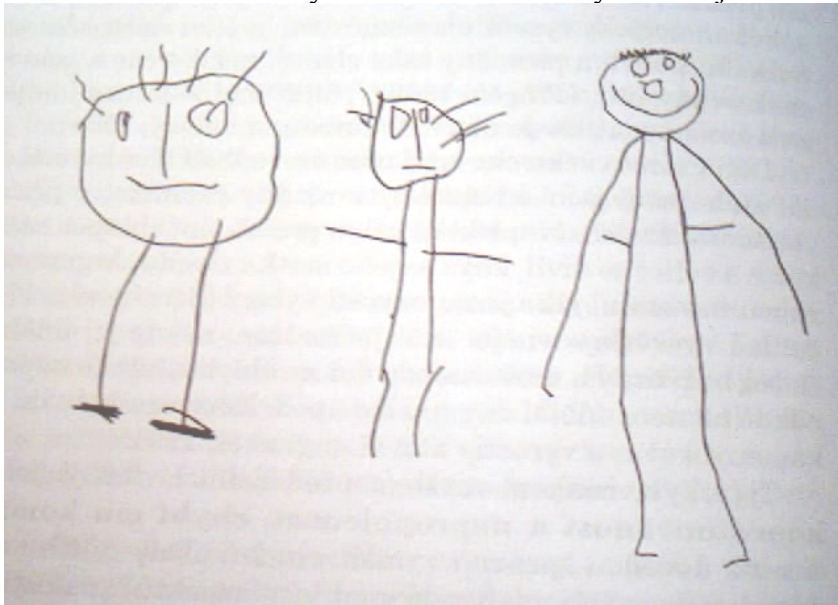
- **Presymbolická, senzomotorická fáze:** čmáraní, je zajímavé samo o sobě jako činnost, nezajímá se o výsledek

- **Přechod na symbolickou úroveň:** obraz bývá dodatečně pojmenován, postupně dochází k pochopení kresby jako prostředku k zobrazení

- **Fáze primárního symbolického vyjádření:** dovede uskutečnit úmysl kresbou něco vyjádřit, je závislá na stupni senzomotorického vývoje, mohou být zdůrazněny některé aspekty subjektivně pro dítě významné
- **Vývoj kresby postavy:**
 - **Stádium hlavonožce:** objevuje se asi ve třech letech, soustředí se na vyobrazení detailů hlavy a obličeje

- **Stádium subjektivně fantazijního zpracování:** 4-5 let děti, typické akcentací detailů, které považují za důležité; knoflíky, pupík, miminko v břiše, dodatečně oblékané
- **Stádium realistického zobrazení:** přechod k realismu, také se této fázi říká reprezentativní, stále více se kresba podobá skutečnosti
- **tvary:** 4. rok křížek, 5. rok čtverec, 6. rok trojúhelník

Paměť:

Vývoj explicitní sémantické:

- **Zvýšení kapacity a rychlosti zpracování:** podmíněno rozvojem mozku, závisí na schopnosti zaměřit a udržet pozornost, roste s věkem, pomáhá jim využití logických souvislostí a míra informovanosti o dané oblasti, rychlost zpracování narůstá přibližně o 15-20% za rok
- **Rozvoj paměťových strategií:** spontánně nepoužívají žádné paměťové strategie, nepamatují si cíleně, neúmyslné zapamatování je efektivnější
- **Metapaměť:** je na nízké úrovni, vědí, že zapamatovat si to, co znají, je snazší; znovupoznání stejně tak; málokdy si uvědomí, že něco zapoměly

Explicitní epizodická:

První trvalejší vzpomínky se vytváří před 4. rokem, ale bývají útržkovité a je jich málo, jsou nepřesné, rozvíjí se v interakci s jinými lidmi, má sociální a emoční význam, vytváří si vlastní pojetí události, je důležitá pro vytváření scénářů (potvrzují si je a dále rozvíjejí)

Verbální schopnosti:

Úroveň schopností odpovídá stupni rozvoje poznávacích schopností, rozvíjí se v komunikaci, důležité je kladení otázek (proč a jak), nápodoba má selektivní charakter (neopakují všechno, co slyší), dochází k upřesnění gramatických pravidel, od 4 let začínají mluvit v souvětích, významná je

- **egocentrická řeč:** mluvení si sám pro sebe, nemusí se přizpůsobovat komunikačnímu partnerovi, slouží ke zjednodušení orientace, další fce
 - **expresivní:** bez ohledu na potenciální posluchače vyjadřuje slovně svoje pocity
 - **regulační:** dávají si různé pokyny, připomínají si, co mají dělat...
 - **kognitivní:** jako prostředek uvažování a zapamatování si

Emoční vývoj:

je více stabilní a vyrovnané, postupně se rozvíjí emoční paměť, ubývá negativních emočních projevů, bývají více pozitivně laděné,

Typické způsoby prožívání:

- **vztek a zlost:** nebývají už tak časté, při frustraci, nebo když selže kontrola emočních projevů
- **projevy strachu:** vázány na rozvoj představivosti
- **veselost a smysl pro humor:** z kognitivního hlediska jednoduché, za legrační považují opakování nesmyslných a tabuizovaných slov, sdílení legrace je významnou součástí mezilidských vztahů
- **dokáže se na něco těšit**
- rozvíjejí se i **vztahové emoce**, projevují se city jako láska, sympatie, soucit, sounáležitost; u dětí, které mají bezpečné zázemí, převažuje **pozitivní emoční ladění**, citová rovnováha je ještě velmi závislá na ostatních

Vývoj:

- chápou **aktuální význam emocí**, ve 4-5 letech už dokážou odhadnout budoucí citové prožitky, od ostatních však častěji čekají negativní emoce, zatímco sobě přičítají ty pozitivní
- orientace v základních emocích už je snadná, ale komplexnější jsou obtížnější, nechápou, že lidé mohou cítit více emocí současně, po 5. roce už pochopí současnost

emocí, ale jen těch kompatibilních, porozumění **emoční ambivalenci** přichází kolem 6. roku

- příčiny emočních reakcí už odhadují docela dobře, ale stále jsou příliš ovlivněni projekcí vlastních emocí do druhých
- ve 4-5 letech začínají svoje emoce ovládat a ví, že by měli; dokonce mohou mít náhled na to, jak jsou v ovládnutí svých emocí úspěšní
- rozvíjí se orientace v emocích ostatních; chápou, že vnější výraz nemusí mít vždycky jednoznačný význam a často chápou i proč
- jsou si vědomi vlastní **indukce stejného prožitku či hodnocení** (cítí se smutně, protože ostatní jsou smutní)
- mají **sebehodnotící emoce**

Socializace: dochází k přesahu sociálních vztahu ven z rodiny, je fází přípravy na život ve společnosti, rozvoj osobnosti už probíhá v interakci s ostatními, učí se mnoha novým sociálním dovednostem, získává nové role, existují tři základní oblasti:

- **Rodina:** soukromé prostředí, je zdrojem jistoty a bezpečí, teritorium rodiny se také rozrůstá o teritorium patřící jenom dětem (dětský pokoj), obsahuje plánování budoucnosti; rozpad rodiny v tomto období se snaší velmi těžce, protože nemohou pochopit proč, snaží se pak jakkoliv získat jistotu rodičovské lásky a bezpečí
 - **Rodiče:** dítě je stále přesvědčené o rodičovské omnipotenci, slouží jako vzor k identifikaci, potřebu být jako rodiče uspokojují zejména ve hře, zkoušejí si různé role, dochází k interpretaci specifčnosti vztahu s matkou (je silnější než ten s otcem), v chování matky a otce začíná být komplementarita, navzájem se doplňují
 - **Matka:** tráví s dětmi obvykle více času, spíše klidnější hry v běžném prostředí, je zdrojem jistoty a bezpečí
 - **Otec:** bývají vzácnější, plní roli kázeňského garanta, spíše pohybové hry, pošťuchování, vztah s otcem bývá variabilnější
 - **Sourozenci:** jsou možným zdrojem zkušenosti, může být spojenec i soupeř (často se tyto dvě stírají), nadřazená a podřazená role, někdy má problém s přijetím novorozeného sourozence, v sourozeneckých vztazích se odráží vztah rodičů
- **Vrstevníci:** jako rovnocenná skupina, obsahuje nové hračky, zvířata..., role vrstevníka, role kamaráda, vázanost na rodinu se uvolňuje, jak nastupují i další vztahy, nemá mezi nimi tak výsadné postavení jako doma, jsou jeho cílovou společenskou skupinou, vztahy jsou symetrické, poskytují méně jistoty, rozvíjejí další schopnosti a dovednosti, společné řešení problémů je ale zatím velmi obtížné, děti s bezpečnými vztahy v rodině mají spíše pozitivní sociální očekávání a naopak negativní zkušenosti vedou k nestandardnímu chování (některé nevhodné projevy mohou mít i vrozený základ samo), učí se prosadit vhodným způsobem, dochází k **soupeření** (je snazší a atraktivnější), **spolupráci** (je náročnější, vyžaduje lepší zvládnutí sebe sama), **projevům solidarity, zvládnutí konfliktů, lítosti a zklamání**, začíná diferenciaci chování k vrstevníkům

Vznikají první **dyadické vztahy**, výběr „dvojníka“ má tyto parametry:

- **Efekt blízkosti:** na základě fyzické blízkosti
- **Podobnost věku a kompetencí**
- **Pohlaví a genderová role:** důležitá příslušnost ke stejnému pohlaví a sdílení této příslušnosti
- **Zevnějšek:** jaké nosí oblečení, atraktivita
- **Vlastnictví zajímavého předmětu:** chtějí se podílet na této výhodě

- **Chování:** přátelské, dobře laděné a sociálně zdatnější jsou žádanější
- **Mateřská škola:** první instituce, vstupuje do společnosti jako samostatný jedinec, je charakteristická absencí **intimního subteritoria** (všude mohou i ostatní), role žáka mateřské školy, je důležitým přechodovým stupněm mezi rodinou a školou, dítě musí respektovat novou autoritu, musí ji akceptovat emočně, odehrávají se v ní mnohé z kontaktů s vrstevníky

Socializace zahrnuje 3 vývojové aspekty:

- Vývoj **sociální reaktivity** – vývoj bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem, selhání – autistické dítě bez zájmu o sociální kontakt
- Vývoj **sociálních kontrol** a hodnotových orientací – normy, které usměrňují chování do mezí určených společností, selhání – mladiství delikventi...
- Osvojení **sociálních rolí** – takové vzorce chování a postoje, které jsou od jedince očekávány ostatními členy společnosti vzhledem k jeho věku, pohlaví či společenskému postavení, dospělý má více rolí; v institucionalizovaných společenstvích je role člena vždy výslovně předepsána

Normy, morálka:

Významnou potřebou je aktivita, ta ale musí být regulována, na počátku tohoto období je mnoho činností uspokojujících samo o sobě, ale postupně dostávají nový rozměr, získává schopnost regulovat sám sebe a projevat svou samostatnost sociálně přijatelným způsobem. Autoritou určující pravidla jsou dospělí a ti jsou také garantem dodržování norem, jinak posuzuje dobré a špatné spíše podle důsledků pro sebe sama, uvědomují si rozdíl platnosti norem ve vztahu k dětem a dospělým.

Mezi vrstevníky vycházejí morální pravidla ze symetrie (půjčím ti auto, ale jen když mi půjčíš bagr), normy se dítě učí zejména v rodině, ke konci předškolního věku dochází ke zvnitřnění norem a ztotožnění se s nimi, začíná se rozvíjet svědomí

Rysy morálního uvažování:

- **Vazba na konkrétní situaci**
- **Normy chápe stereotypně a rigidně**
- **Jeho normy jsou egocentrické**

Komunikace:

Od asi 4 let už jsou schopni diferencovat způsob komunikace s ohledem na komunikačního partnera, často ještě zapomenou sdělit důležité informace, protože jim nepřipadají důležité, dělávají chyby ve výslovnosti

- **Komunikace s dospělými:** zdvořilejší, někdy se od něj očekává pouze souhlas, rozvíjejí slovní zásobu, podněcují dětské vyprávění
- **S vrstevníky:** zpočátku jde spíše o dva monology, až později se projevuje souhlas či nesouhlas s partnerovým sdělením, už se navzájem poslouchají, pokud jde o malé dítě, tak se dokáže přizpůsobit jeho možnostem a potřebám

Osobnost a sebepojetí:

v tomto období se sebepojetí významně rozvíjí, uvažuje sám o sobě, hodně zapojuje fantazii, svoji osobnost zatím vyvozují ze zjevných znaků, tělové schéma je významné, váže se na kompetence, sebepojetí je aktuální; jsou ve svém sebepojetí **nereálně optimističtí**, nekritičtí, z toho plyne i jejich vychloubačnost, očekávání vlastní budoucnosti bývají často nekritická, vrstevníci začínají sloužit jako další referenční skupina; součástí identity se stává osobní teritorium, z toho plynou jejich majetnické sklony; identifikují se s rodiči

Gender identity:

Dále se rozvíjí pochopení obsahu genderových stereotypů, jejich představy bývají rigidní, mají tendenci zveličovat rozdíly, proces diferenciací:

- **Gender jako diferenciací kritérium:** ve třech letech, ale ještě ho nevidí jako stálý znak
- **Uvědomění genderové stálosti:** ve 4 letech, mají tendenci genderových norem používat jako hodnotících kritérií, to se pak dále rozvíjí

Vymezují se proti rodiči opačného pohlaví a identifikují se s rodičem stejného pohlaví; pokud jeden z rodičů chybí, je dobré v tomto věku poskytnout náhradní vzor opačného pohlaví, vliv má i prostředí mateřské školy, tam se projevuje čím dál tím víc genderová segregace.

Freud do tohoto období umísťuje Elektřin a Oidipův komplex.

ŠKOLNÍ VĚK

Je významným sociálním mezníkem, období oficiálního vstupu do společnosti, fáze píle a snaživosti.

Věk **střízlivého realismu:** dítě je zaměřeno na to, co je a jak to je – chce pochopit okolní svět „doopravdy“ – čtení encyklopedií, Robinsonek...

Realismus školáka je zprvu závislý na tom, co mu řeknou autority = *realismus naivní*, později se dítě stává kritičtější a jeho přístup je *kriticky realistický* – ohlašuje se blízkost dospívání.

Dělí se do tří období:

- **Raný školní věk:** od nástupu do školy, až do 8-9 let, projevuje se zejména ve vztahu ke škole
- **Střední školní věk:** asi do 11-12 let, do doby kdy dítě přechází na druhý stupeň základní školy, do začátku dospívání, někdy se považuje za fázi přípravy na dospívání, neobsahuje žádný významný mezník (Erikson ho má jako období citové vyrovnanosti, Freud jako období latence), dítě se plynule rozvíjí ve všech oblastech
- **Starší školní věk:** období druhého stupně základní školy, až do ukončení povinné školní docházky (asi 15 let), z biologického hlediska jde o období pubescence, řadí se až k adolescenci

Percepce:

Vývojové změny jsou považovány za jednu ze složek školní zralosti, konstantnost vnímání, důležitá je koordinace a integrace různých způsobů vnímání.

Vývoj pohybových i ostatních schopností je závislý na tělesném růstu. Významně se zlepšuje **hrubá i jemná motorika** – pohyby jsou rychlejší, větší svalová síla, lepší koordinace všech pohybů.

- **Zrak:** pro školu je důležitý rozvoj vidění na blízko, nedostatečně vyzrálé děti špatně rozlišují písmenka, rozvíjí se percepční strategie, už mladší školáci jsou schopni systematické explorace, jsou schopni vizuální analýzy a syntézy, sekvenční percepce
- **Sluch:** dozrává mezi 5-7 rokem, zejména fonemický sluch, má implicitní charakter (vnímá, co se říká, aniž by diferencoval, z čeho se to skládá), rozvíjí se i sekvenční percepce

Myšlení, zpracování informací, řešení problémů:

Fáze konkrétních logických operací - myšlení mladšího školáka je vázáno na realitu, je zaměřeno na poznání skutečného světa, nejraději vychází z vlastní zkušenosti, postupně

začínají chápat pravidla, podle kterých svět funguje, zobecňuje reálné zkušenosti, lépe manipuluje se znaky a symboly

Charakteristiky konkrétního logického myšlení:

- **Decentrace:** schopnost posuzovat situaci z různých úhlů pohledu (konec egocentrického pohledu), uvolňuje se vázanost na nápadné znaky, překonává vázanost na jeden aspekt; proměna způsobu myšlení se projeví i v úvahách o okolním světě, je to postupný proces
- **Konzervace:** chápou trvalost podstaty předmětů, chápe vztahy mezi jednotlivými stavy věci, ještě má někdy problémy s generalizací
- **Reverzibilita:** neboli vratnost, situace už nejsou chápány jako neměnné, její součástí je i **reciprocita**, ta představuje různé pohledy na skutečnost

Strategie myšlení a uvažování:

Také **učení** se opírá o řeč, je plánovité, strategie učení = učí se, jak se učit

- **Klasifikace a třídění:** už si vybírají kritérium, jsou schopni třídit podle více kritérií, už dokážou odhlédnout od výrazného znaku, začínají chápat vztahy mezi různými třídami, chápou nadřazenou třídu, učí se dedukci (umožňuje integraci informací) a indukci, mají však ještě tendenci k povrchnímu přístupu
- **Řazení:** na základě kvantitativní rozdílnosti, chápe význam duální pozice, principy řazení
- **Kauzální uvažování:** zejména mladší děti jsou přesvědčeny, že všechno má nějakou příčinu, mají potřebu eliminovat nahodilost, skutečnost přijímají takovou, jaká je

Chápání času:

Dovedou řadit různé události podle toho, kdy se udály, vytváří se mapa prožitých událostí tzv. **osobní časové teritorium**, učí se znát hodiny a používat je jako časový rámeček, rozlišují různé délky dění, chápou časovou nevrátlost

Chápání počtu:

Do školy už přicházejí s určitou představou o číslech:

- Každé číslo slouží k označení určitého počtu, počítají však pouze malé jednotky, nejčastěji názorně na prstech
- Chápou logiku číselné řady, významné je pochopení podstaty inkluze (tedy že větší číslo v sobě obsahuje menší čísla a jejich operace)
- Chápou počítání jako způsob obecnější klasifikace
- Rozumí principu rovnosti, ale zatím zejména pokud je vázáno na konkrétní kontext, sice chápou, ale ne vždycky správně použijí
- Důležité je pochopení reverzibility, tento princip pochopí nejdéle do 8-9let
- Rozvíjí se pochopení porozumění odlišnosti
- Komutativita (zaměnitelnost) a ekvivalence (rovnocennost různých kombinací), rozvíjí se dlouhodobě

Zpracování informací a řešení problémů:

Rozvoj se poznává schopností brát v úvahu více informací, diferencovat je a ty nevýznamné eliminovat, užívají strategie, které se postupně vyvíjejí:

- Strategie **pokus a omyl:** úkol nepochopilo, nebo nezná řešení a jen zkouší
- **mechanická aplikace naučeného pravidla:** osvojí si řešení určitého typu příkladů a pak je úspěšně používá pořád dokola, dokud se nezmění zadání, je všechno v pořádku
- **diferencované používání pravidla:** nezávislé na přesné formulaci zadání, je schopné kombinovat různá zadání

Metakognice:

Projevuje se dobrým odhadem vlastních schopností, rozvíjí se zejména v tomto období, ještě je generalizovaná, mladší děti zatím moc neodhadnou obtížnost úkolu a nedovedou využívat zpětné vazby.

V úvahách o **jiných lidech** je schopno akceptovat hodnotové žebříčky ostatních. Nepovažuje již za nejlepší to „své“.

Paměť a pozornost:

Vývoj pozornosti je závislý na rozvoji CNS. Délka soustředění je zpočátku omezená. Rozvíjí se schopnost udržet a přesouvat pozornost. Koncentrace na sluchové podněty je náročnější, zlepšuje se až mezi 8. a 11. rokem. Kapacita paměti se zlepšuje díky vývoji CNS a lepšímu systému ukládání (využívají logických souvislostí). Rychlost zpracování se také lepší. Používají paměťové strategie (opakování 6-7 let, uspořádání informací 9-10 let, strategie vybavování).

Jazykové kompetence:

Nezbytným předpokladem školní úspěšnosti, mění se způsob uvažování o slovech, chápu synonyma, antonyma i podobné významy, postupně zvládají i **dekontextualizovaný jazyk** (o abstraktních věcech, nemůže využívat konkrétní kontext) a **metalingvistické vědomí** (vědomosti a schopnosti uvažovat o jazyku).

Výrazný vývin **řeči** – stoupá slovní zásoba (akt. i pas.): 7 let – 18600 slov, 11 let - 26500, 15 let - 30300.

Emoční vývoj:

Zvýšení **emoční stability**, schopnost **seberegulace** (sebehodnotící emoce), poznává, že pocity je možno skrývat (ne před sebou samým) a dokáže výraz svých citů potlačit vůlí, kolem 10 připouští ambivalenci pocitů.

Indukované emoce: učí modelovat své způsoby chování už nejen podle rodičů, ale i učitelů a spolužáků. Pokud jde o **způsoby sociální reaktivity**, dává skupina dítěti příležitost k četnějším a rozlišenějším interakcím. Jen ve skupině se může naučit takovým dovednostem jako je pomoc slabším, spolupráce či soutěživost. Trénuje si **emoční komunikaci, emoční oporu**.

Autoregulační mechanismy: Souvisí s vývojem poznávacích procesů a směřují od emoční regulace, jejich vývoj se projevuje změnou postoje k překážkám, zpočátku je zapotřebí kontrola dospělých, ale postupně dítě přejímá kontrolu nad sebou samým

Socializace:

Rodina: stále důležitou součástí identity školáka, rodiče bývají ještě zpočátku reálným modelem, zdrojem emoční podpory, ovlivňují potřeby seberealizace, nabízí model pro budoucnost, jsou formální autorita v mladším školním věku, bez výhrady akceptovaná, stanovují, jakou důležitost bude školák přisuzovat škole a celkově úspěchu v práci, v rámci rodiny má každý člen svoji roli

- **Matka:** její role se nemění, zůstává oporou, autoritou, pečovatelem a ochranitelem, je s dětmi v každodenním kontaktu
- **Otec:** může být zdrojem poznatků, představuje větší autoritu než matka

Vztahy mezi rodiči bývají modelem pro budoucí partnerské vztahy, pokud je vztah mezi rodiči narušený projevuje se to na celé rodině, při rozvodu se změní chování k dětem, do hry mohou vstoupit i nevlastní rodiče.

- **Sourozenci:** ve školním věku se stabilizují, často soupeří, ale i spolupracují, mají společné zážitky, ovlivňují se přímo i nepřímo, specifická je role jedináčka

Škola: ve školním věku je kromě hry velmi důležitá **práce** = schopnost vykonávat úkoly, které nejsou samy o sobě příjemné, ale jsou konány pro zamýšlený cíl – je to jedna z charakteristik školní zralosti.

Umožňuje různé role (školáka, spolužáka, žáka). Slouží k postupné integraci do společnosti. Může zaujmout různé postoje k těmto rolím. V začátcích školní docházky je významný také vztah k učiteli.

Vrstevnická skupina: vedle sociální reaktivity a sociálních kontrol se ve školním věku rozvíjí i třetí složka socializačního procesu - **osvojování sociálních rolí** = vzorců chování očekávaných od každého jedince v určité situaci. Mohou uspokojovat potřebu seberealizace. Vstupují do hry nové síly jako konformita, loajalita, principy fungování malé sociální skupiny. Role spolužáka, sexuální role (velmi důl.) – ukazování genitálu, masturbační aktivity... Postavení dítěte ve třídě ovlivňují:

- **Míra sympatie, oblíbenosti:** otevřenost, přátelskost, schopnost empatie, důraz na sdílení zážitků, prosociální chování a pozitivní emoce (nepopulární děti tyto požadavky nenaplnují, zastávají poďradné role)
- **Míra vlivu:** odvaha, sebedůvěra, fyzická síla a atraktivita, obratnost, vlastnictví

Normy, morální uvažování:

Vývoj sociálních kontrol a hodnotové orientace byl zahájen už v předškolním věku – školák už tedy má zvnitřnělé elementární normy sociálního chování a základní hodnoty, vše je však labilní. Teprve během školního věku se začínají sociální normy morálního jednání stabilizovat.

Jean PIAGET: **autonomní morálka** (kolem 7, 8 let) – uznává určité jednání za správné/špatné samo o sobě, bez ohledu na autoritu - rigidní – platí pro všechny a za všech okolností stejně

11 – 12 let přihlížení k **motivům jednání** – bere ohled na vnější podmínky i vnitřní pohnutky
M. L. Hoffman – výchovné postupy :

- a) *vnější* (předkonvenční) typ svědomí – podporován technikami, které kladou důraz na **mocenskou převahu** vychovatele nad vychovávaným (tělesné tresty, hmotné odměny)
- b) *konvenčně – rigidní* typ svědomí – výchova se opírá o **odnětí lásky** při neposlušnosti
- c) *postkonvenční* typ svědomí – užití velmi **diferencovaných** výchovných prostředků, které vždy odpovídají dané situaci = užívá i mocenských prostředků i odnětí lásky, ale vždy s **vysvětlením**, odkazem na následky toho či onoho jednání

Josef Langmeier – důležitější než výchovné techniky je **autentický způsob interakce** mezi členy rodiny:

- a) **skutečná vzájemnost** – tam, kde si v rodině mohou sdělit volně a nefalšovaně své pocity a přání – snáze se vyvíjí *autonomní morálka*
- b) **nedostatek vzájemnosti** – každý si žije sám „na svůj vrub“ – *heteronomní morálka*
- c) **pseudovzájemnost** – lidé jednájí, jako by si rozuměli, ale jejich pocity jsou odlišné – *heteronomní morálka*

Osobnost a sebepojetí:

Ve školním věku odvozuje své sebehodnocení od referenční skupiny (vrstevníci ve třídě či kamarádi). Ta je však ještě málo vnitřně diferencovaná. Teprve kolem 10 let trvalejší *přátelství* založené na osobních vlastnostech.

Dítě jako **aktivní bytost – sebesocializace** – nevylučuje socializační vliv významných osob, ale důraz klade na vnitřní procesy. Jak přijímá a jak si vysvětluje informace získané z prostředí – vytváří si o sobě „teorii“, která je pak základem vlastní *identity*.

Z různých **rolí**, které přijímá i ze svého postavení ve skupině vrstevníků si osvojuje i uvědomělejší **sebepojetí** a **sebehodnocení**. Kolem 7 let si uvědomuje stabilitu osobnosti v čase. Ví, že mají druzí stálé psychologické charakteristiky – mohou se s druhými srovnávat – tvoření vyšší úrovně sebehodnocení.

V 10 letech schopno introspekce a spontánní sebereflexe („mentalismus“ starších školáků) – často mluví o svých pocitech.

Rodiče mají vliv na kladné/záporné sebehodnocení – 2 teorie:

- *zrcadlová teorie* – rodiče mu dávají najevo, jak si ho váží nebo jak je podceňují, a tím mu jako v zrcadle ukazují jeho vlastní hodnotu
- *teorie modelu* – rodiče jsou vzorem chování - podle nich dítě modeluje samo sebe

Gender:

Kolem 11 let pochopí, že genitální rozdíly jsou dominantní charakteristikou odlišující pohlaví. Ztotožňují se skupinou vrstevníků téhož pohlaví. Pocit superiority vlastního genderu. Rozdílný komunikační styl. Vliv na sebehodnocení. Rozdíly v dívčích a chlapeckých skupinkách.